

פרשת הנחשים השרפים

הקדמה

נאמר בפרשתנו (פרק כ"א):

ד. "ויוסעו מהר הקר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום, ותקצר נפש העם בדרך.
ה. וידבר העם באלקים ובמשה: למה העליִתנו ממצרים למות במדבר, כי אין לחם
ואין מים, ונפשנו קצה בלחם הקלקל.
ו. וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים, וינשכו את העם, וימת עם רב מישראל.
ז. ויבא העם אל משה ויאמרו: חטאנו כי דברנו בד' ובך. התפלל אל ד', ויסר מעלינו
את הנחש. ויתפלל משה בעד העם.
ח. ויאמר ד' אל משה: עשה לך שרף, ושים אותו על נס, והיה כל הנשוך - וראה אותו
וחי.
ט. ויעש משה נחש נחשת, וישמהו על הנס, והיה אם נשך הנחש את איש - והביט
אל נחש הנחשת וחי".

יש לשאול שאלות רבות על פרשה זו, ונראה שהשאלות העיקריות הן אלו:

1. מה בדיוק היתה הטענה של העם? האם לא היה להם לחם, כמו שאמרו: "אין לחם", או שהיה להם לחם, אלא שהם קצו בו, כמו שאמרו: "ונפשנו קצה בלחם הקלקל"?
2. מדוע העניש ד' את העם דווקא בעונש זה?
3. האם ד' קיבל את תפילתו של משה והסיר את הנחשים, או לא?
אם ד' לא קיבל את תפילתו של משה ולא הסיר את הנחשים - מדוע? ועוד: הרי כאן בני ישראל התודו ואמרו: "חטאנו", דבר שכמעט ולא מצאנו במקומות אחרים. וכיצד יתכן שבמקומות אחרים, שבני ישראל לא התודו, תפילתו של משה הועילה¹, ואילו כאן, שבני ישראל התודו - תפילתו של משה לא הועילה?

¹ עיין שמות יד, י-יז; טו, כב-כה; יז, א-ו.

4. מדוע ציוה ד' את משה שיעשה שרף, ושבני ישראל יראו אותו? האם לא היה עדיף שדי' יצוה את משה שבני ישראל יתפללו? ועוד שבעשיית השרף יש חשש שבני ישראל יחשבו שח"ו יש בו עצמו כח לרפא, וכמו שכתוב בספר מלכים (ב יח, ד), שבזמן המלכים בני ישראל קטרו לנחש הנחשת!

5. האם משה שינה מציווי ד'? הרי ד' ציוה: "עשה לך שרף", ומדוע עשה משה "נחש נחשת"? ואם הם זהים - מדוע שינתה התורה את לשונה?

6. מדוע האריכה התורה בפסוק ט'?

אמנם אם משה שינה מציווי ד', אפשר ליישב שלכן האריכה התורה בחלק הראשון של הפסוק, כדי ללמדנו על השינוי, אבל מדוע האריכה התורה וכתבה את כל החצי השני של הפסוק?

על שאלות אלו ענו המפרשים בכמה כיוונים, שחלקם משלימים זה את זה, וחלקם חולקים זה על זה.

המפרשים שאלו שאלות נוספות, בעיקר לשוניות, וחלק מהן יובא בהמשך המאמר.²

א. הסבר רש"י לחמש מהשאלות

רש"י ענה על חמש מהשאלות.

1. הסבר רש"י לשאלה הראשונה

על השאלה הראשונה - מה היתה הטענה של העם - כתב רש"י (בפסוק ה'): "בלחם הקלקל - לפי שהמן נבלע באיברים, קראוהו: 'קלקל'. אמרו: עתיד המן הזה שיתפח במעינו! כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא?!"

עדיין יש לשאול: מה השתנה עכשיו? והרי הם אכלו את המן כבר ארבעים שנה, והוא לא תפח במעיהם, ומדוע שכעת הוא יתפח במעיהם?

כתב על כך בספר "שערי אהרן"³, שאחרי שמרים מתה והפסיקו המים, ואהרן מת והפסיקו ענני הכבוד, אף על פי שהם חזרו בזכות משה, בני ישראל חששו שעם מות משה יתפח המן במעיהם.⁴

² האלשיך הקדוש שאל על פרשה זו אחת עשרה שאלות.

³ לרב אהרן ישעיה רוטר שליט"א, הובאו דבריו ב"ברכת אשר" לרבי אשר וסרטיל, ירושלים תשע"ג.

⁴ ועיין גם ב"באר בשדה" [לרבי בנימין מנחם דאנון (ירושלים תר"ו)], תלמיד הרב דוד פארדו - מחותנו של החיד"א ומחבר הספרים "חסדי דוד" על התוספתא, "שושנים לדוד" על המשניות, "משכיל לדוד" על התורה, ועוד] וב"אזנים לתורה".

יש לציין שרש"י התייחס בפירושו רק לטענה "ונפשנו קצה בלחם הקלקל", אבל הוא לא התייחס לטענה "כי אין לחם ואין מים".

א. הסבר רבנו בחיי לטענה "כי אין לחם ואין מים"

על הטענה "כי אין לחם ואין מים" שאל רבנו בחיי (שם): "כי אין לחם ואין מים - יש לתמוה: והלא המן היה יורד להם בכל יום ויום! גם ריבוי המים היה להם מנס הסלע שנתחדש להם עתה!"

ענה רבנו בחיי: "אבל זו היתה תלונתם: אמרו: הנה עניננו משונה, אין לנו לחם ומים כשאר האומות, כי שאר האומות אם היו זכאין או חייבין - יש להם לחם לשובע, ואין צריך לומר המים. אבל אנו - עיקר כל הנהגותינו ומאכלנו ומשתנו בענין מחודש, כי אין לנו לחם ביום אחד לימים הרבה כשאר האומות שנפשם שבעה בסיפוק המזון שרואין בין ידיהם ועמהם, ואינו עמנו, כי אם דבר יום ביומו. ואפילו המים, שהן הפקר לכל העולם, ואין לאדם מחיה זולתם, כבר נסתלקו ממנו כשמתה מרים, שנסתלק הבאר. ומאחר שכל ענינינו נמשכין אחר העונש והשכר, הנה אנו מחודשים בהנהגה יותר משאר האומות.

ועוד, כי אותו הלחם הבא אלינו דבר יום ביומו - לחם קלוקל הוא, ועתיד הוא להתקלקל בבני מעיים, ונפשנו קצה בו, וכי יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא. וזו היא הדבה שהוציאו במן, שהיה להם לכבוד ומעלה, היו נותנין בו דופי, כי למעלת דור המדבר, שהיו כמלאכי השרת, היה המן בא להם דבר יום ביומו, כדי שיהיו עיניהם תלויות תמיד אל ד', כענין שכתוב: 'הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם, כעיני שפחה אל יד גברתה, כן עינינו אל ד' אלקינו עד שיחננו' (תהלים קכג, ב), והענין היה להם להרגיל נפשם במדת הבטחון והאמונה בד' יתברך".

לפי רבנו בחיי כוונת בני ישראל באמירתם "אין לחם" היתה שאין לחם בשפע, אלא כל יום יורד המן לאותו היום. וכוונתם באמרו "ואין מים" היתה שהמים הפסיקו במות מרים, אף על פי שהתחדשו. ומובן לפי זה מדוע התלוננו על כך דווקא עכשיו. ואולי צריך להוסיף שמתוך שהמים הפסיקו, הם חששו שגם המן יפסיק.

ב. הסבר בעלי התוספות לטענה "כי אין לחם ואין מים"

הסבר אחר לטענה "כי אין לחם ואין מים" כתבו "דעת זקנים מבעלי התוספות" (בפסוק ד'): "ויסעו מהר מהר לסבוב את ארץ אדום וגו' - וכתוב: 'ותקצר נפש העם'. כיון שראו שחזרו לאחוריהם אל דרך המדבר, היה קשה בעיניהם כמות, כי היו סבורין להיכנס מיד לארץ ישראל ולאכול מתבואת הארץ, ועכשיו חוזרין למקום שאין מים ומזון מצויין שם.

וכי תימא: מה קפידא יש כאן? הרי היה להם מן! לכך כתיב: 'ונפשנו קצה בלחם הקלקל'. אינו דומה רואה וטועם, לטועם בלא ראייה, שלפי שאינו רואה ממשות הדבר שהוא טועם אינו נחשב בעיניו לכלום".

כלומר: כיון שבני ישראל היו קרובים לארץ, הם חשבו שכעת הם יכנסו אליה, ויוכלו לאכול לחם גשמי רגיל ומים רגילים. וכאשר הם חזרו לאחור - הם הצטערו מאוד, והתלוננו על כך שאינם יכולים לאכול לחם רגיל ומים רגילים. ואף על פי שהיה להם מן, והם היו טועמים בו כל מה שרצו, מכל מקום כיון שהם לא ראו בו ממשות של כל הדברים שטעמו, הם קצו בו⁵.

ג. הסבר הנצי"ב לטענה "כי אין לחם ואין מים"

הסבר שלישי לטענה "כי אין לחם ואין מים" כתב הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" (בפסוק ה'): "ואין מים - אף על גב שהיה הבאר הולך, כבר ביארנו (כ, ח-יא) שלא נתן הסלע בפעם השנית מימיו שהיו, רבים ומתוקים, אלא היו מים גרועים ומעטים... וכל זה עשה הקב"ה כדי להרגילם בדברים שאין בהם נס. והיו מביאים מים לשתיה מאדום ומואב, והיינו שצעקו: 'אין מים'".

"ונפשנו קצה בלחם הקלקל - היינו כמו שכתבתי, שהיה אותו הדור כמו תינוק הנגמל מחלב ומתחיל לאכול, ושוב אין חלב אמו מתקבל עליו כל כך. כך היו מסתפקים הרבה מתבואת ארץ אדום ומואב, והמן לא התקבל שוב להמון העם".

לפי שלושת ההסברים הללו בני ישראל לא שיקרו באמרם: "כי אין לחם ואין מים".

2. הסבר רש"י לשאלה השניה

על השאלה השניה - מדוע העניש ד' את העם דווקא בעונש זה - כתב רש"י (בפסוק ו'): "יבא נחש, שלקה על הוצאת דבה, ויפרע ממוציאי דבה. יבוא נחש, שכל המינין נטעמין לו טעם אחד (טעם עפר), ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה טעמים".

יש לשאול: היכן מצאנו שהנחש הוציא דבה?

על הפסוקים בפרשת בראשית "ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתן. כי ידע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים ידעי טוב ורע" (ג, ד-ה) כתב רש"י: "כי יודע - כל אומן שונא את בני אומנתו, מן העץ אכל וברא את

⁵ כעין זה בקיצור כתב החזקוני: "כי אין לחם - עד עתה היינו סבורים ליכנס לארץ, ומתאויס לאכול מתבואתה".

העולם". "והייתם כאלקים - יוצרי עולמות". אם כן הנחש בראש ובראשונה שיקר, באומרו שדי אכל מעץ הדעת ועל ידי זה ברא את העולם. נוסף על כך אמר הנחש שדי שונא את אדם וחיה, ולכן אינו רוצה שהם יאכלו מעץ הדעת⁶.

על השאלה השלישית - האם ד' קיבל את תפילתו של משה והסיר את הנחשים, או לא - רש"י לא ענה.

3. הסבר רש"י לשאלה הרביעית

על השאלה הרביעית - מדוע צוה ד' את משה שיעשה שרף, ושבני ישראל יראו אותו - כתב רש"י (בפסוק ז'): "אמרו רבותינו: וכי נחש ממית או מחיה? אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים - היו מתרפאים, ואם לאו - היו נמוקים (נ"א ניזוקים)".
עדיין יש לשאול: האם לא היה עדיף שדי יצוה את משה שבני ישראל יתפללו? דבר זה יתבאר בסמוך.

⁶ א. עיין ב"תולדות יצחק" כאן (לרב יצחק קארו, דודו של ה"בית יוסף") שכתב: "טעם ששלח בהם נחשים לארבע סיבות:

האחת, לפי שהנחש ספר לשון הרע על ד' יתברך, כשהסית לאשה לאכול מעץ הדעת טוב ורע, שאמר: 'כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו [וגו'] והייתם כאלקים' (בראשית ג, ה), בונה עולמות, וכל אומן שונא לחבריה, וזה שדבר לשון הרע יפרע מבעלי לשון הרע שהם כמוהו. השנית, לפי שהם התרעמו על המן שמשנתנה לכמה טעמים, יבא הנחש שאוכל מאכלים רבים וכלם נטעמים לו לעפר, שנאמר: 'ונחש עפר לחמו' (ישעיה סה, כה), והרי אוכל ירקות ופירות, אלא שהכל לו טעם עפר.

השלישית, לפי שהם חטאו בלשון, יפרע מהם הנחש שיש לו ארס בלשון. הסבה הרביעית, שזה המדבר היות בו נחשים רבים וגדולים כקורת בית הבד, שנאמר: 'המוליכך במדבר הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב' (דברים ח, טו), ודרך נס לא היו נושכים בעם, והיו כמו בבית הסוהר, וכשחטאו התיר האסורים וינשכו את העם, וזה הוא שאמר: 'וישלח ד' בעם, פירוש: התירם'.

ב. עיין עוד בדרשות הר"ן הדרוש הששי, שכתב: "ונתיחד בהם זה הפורענות בנחשים שרפים מיתר הפורענות, לפי שהם דיברו באלקים ובמשה ללא דבר. כי ביתר התלונות חטאו לסיבת דבר צריך להם, כתלונתם על הבשר ועל המים, אבל כאן לא חסרו דבר, רק הראו רוע בנפשם, עד שתראה שגיניו המשובח שבמינים, והוא המן, וחטאו בלשון הרע, שענינו שוה לנחש. שכמו שהנחש מזיק ללא תועלת, רק לתכלית רוע ענינו, כך בעל לשון הרע ישלח פיו ברע ללא תועלת עצמו, רק לגודל רשעו, והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל (ערכין טו ע"ב): לעתיד לבא מתקבצין כל החיות אצל הנחש, ואומרות לו: 'ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך?' אומר להם: 'ואין יתרון לבעל הלשון' (קהלת י, יא). ולפי שהם הראו רוע לבם, שלח בהם הרעים שבנחשים, שהם השרפים, שהם בתכלית הרוע". כעין זה כבר כתב בקיצור הרלב"ג כאן.

ועיין ב"אזנים לתורה" כאן שכתב: "עיין רש"י למה לקו בנחשים. ואפשר לומר טעם נוסף: העם לא האמין שהמן נבלע באברים, ומכלכל את כל הגוף ומחיהו, לפיכך הראו לו שארס הנחש נבלע באברים, מקלקל את הדם וממית".

4. הסבר רש"י לשאלה השישית

על השאלה השישית - מדוע האריכה התורה בפסוק ט' - כתב רש"י (בפסוק ח'): "כל הנשוך - אפילו כלב או חמור נושכו, היה נזוק ומתנונה והולך, אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית, לכך נאמר כאן: 'וראה אותי' - ראה בעלמא, ובנשיכת הנחש נאמר 'והביט': 'והיה אם נשך הנחש את איש והביט' וגו', שלא היה ממחר נשוך הנחש להתרפאות, אלא אם כן מביט בו בכוונה".

לפי רש"י עולה שהיו שני סוגי נשוכים: נשוכים שלא על ידי הנחש, אלא על ידי כלב או חמור, ונשוכים על ידי נחש. פסוק ח' מתייחס דווקא לנשוכים שלא על ידי הנחש, שלהם הספיקה ראייה של נחש הנחשת, ואילו פסוק ט' עוסק בנשוכים על ידי הנחש, שהם היו צריכים להביט בנחש הנחשת בכוונה⁷.

5. הסבר רש"י לשאלה החמישית

על השאלה החמישית - האם משה שינה מציווי ד' - כתב רש"י (בפסוק ט'): "נחש נחשת - לא נאמר לו לעשותו של נחושת, אלא אמר משה: הקב"ה קורא 'נחש', ואני אעשנו של נחושת, לשון נופל על לשון".
שאל על כך הרמב"ן: "ולא הבינותי זה, שהרי הקב"ה לא הזכיר לו 'נחש', אלא: 'עשה לך שרף'!"

א. הסבר הרמב"ן ובעלי התוספות בדעת רש"י לשאלה החמישית ולשאלה הרביעית

כתב הרמב"ן: "והנראה בעיני בסוד הדבר הזה, כי הוא מדרכי התורה, שכל מעשיה נס בתוך נס, תסיר הנזק במזיק, ותרפא החולי במחליא, כמו שהזכירו (מכילתא ויסע א) ב'ויורהו ד' עץ' (שמות טו, כה), וכן במלח אלישע במים (מל"ב ב, כא). וידוע מדרכי הרפואות, שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראותם אותם, או בראות דמותם, עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק, וימותו, כמו שכתוב בספרי הרפואות, ומוזכר בגמרא במסכת יומא (פד ע"א). וכן ישמרו אותם הרופאים

⁷ עיין ב"באר בשדה" ששאל: "קשה: כיון שהקב"ה שלח בהם את הנחשים מפני שני הטעמים שכתב רבנו [רש"י] בדיבור הקודם 'יבוא נחש' וכו', מאי טעמא היו בהם נשוכים מכלב וחמור?"
וענה: "יש לומר דמוציאי דבה וכפויי טובה היו 'העם', והם הערב רב, ובהם שלטו הנחשים, אבל ישראל ששמעו ולא מיחו בהם - נענשו בעונש קל: נשיכת כלב וחמור. שכך הדין נותן, כדאיתא בפרק 'שבועת הדיינין' (שבועות לט ע"א): 'התם בדינא אחרינא', ופירש רש"י: 'בפורענות קלה, ולא בפורענות הבאה עליו [על החוטא עצמו]'".

מהזכיר בפניהם שם הנושך, שלא יזכרו אותם כלל, כי נפשם תדבק במחשבה ההיא ולא תיפרד ממנה כלל, עד שתמית אותם.

וכבר הזכירו דבר מנוסה מפלאות התולדה, כי נושך הכלב השוטה אחרי שנשתטה בחליו, אם יקובל השתן שלו בכלי זכוכית יראה בשתן דמות גורי כלבים קטנים, ואם תעביר המים במטלית ותסננם לא תמצא בהם שום רושם כלל, וכשתחזירם לכלי הזכוכית וישתהו שם כשעה - תחזור ותראה שם גורי הכלבים מתוארים, וזה אמת הוא בפלאי כוחות הנפש.

וכשיהיה כל זה כך, ראוי היה לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יראו נחש, ולא יזכרו, ולא יעלו על לב כלל, וציוה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף, הוא הממית אותם.

וידוע כי הנחשים השרפים אדומי העיניים רחבי הראש שגופם כעין הנחושת בצווארם, ולכן לא מצא משה לקיים מצותו בשרף בלתי שיעשה נחש נחשת, כי הוא דמות נחש שרף. ואם יעשנו מדבר אחר היה דמות נחש, ולא דמות שרף. ומה שאמרו מן הלשון הנופל על הלשון, כי הזכרת השם בלבד תזיק. והכלל: כי ציוה ד' שיתרפאו במזיק הממית בטבע, ועשו דמותו ושמו, וכשיהיה האדם מביט בכוונה אל נחש הנחשת שהוא כעין המזיק לגמרי, היה חי, להודיעם כי ד' ממית ומחיה".

כעין זה כתבו גם "דעת זקנים מבעלי התוספות (בפסוק ח'): "עשה לך שרף - לכך ציוה הקב"ה לעשות נחש, ולא דבר אחר, כדי להגדיל נסיו ונפלאותיו, שהוא מכה באזמל, ומרפא באזמל: בנחש הכה, ובנחש מרפא".

בדברים אלה ענו הרמב"ן ובעלי התוספות גם על השאלה הרביעית - מדוע ציוה ד' את משה שיעשה שרף, ושבני ישראל יראו אותו? האם לא היה עדיף שד' יצוה את משה שבני ישראל יתפללו? אלא שד' רצה להגדיל את הנס!

ב. הסבר הספורנו ו"בעל הטורים" בדעת רש"י לשאלה החמישית ולשאלה הרביעית

הסבר אחר בדעת רש"י כתב הספורנו (בפסוקים ח-ט): "עשה לך שרף - שיהיה הנחש מחומר מורה שרפה, כדי שיכוונו על שריפת הנחש בהבל פיו, אשר כמוהו היה עוונם ופורענותם, ויחזרו בתשובה.

ויעש משה נחש נחשת - אחר שהבין כוונת קונו, הסכים לעשותו של נחשת, ולא של זהב, כדי שיזכיר להם עוונם מצד מראה החומר, ושמו ותבניתו, שעשו מעשה הנחש בהבל פיהם בדברם נגד ד' ונגד פעלו ונגד עבדו".

כעין זה בקיצור כתב כבר "בעל הטורים" (בפסוק ט'): "וישמחו על הנס - כדרך המייסר את בנו, שמשים השוט שמכהו בו במקום גבוה, כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור".

בדברים אלה ענו הספורנו ו"בעל הטורים" גם על השאלה הרביעית - מדוע ציוה ד' את משה שיעשה שרף, ושבני ישראל יראו אותו? האם לא היה עדיף שד' יצוה את משה שבני ישראל יתפללו? אלא שד' רצה שיזכרו את עוונם ויחזרו בתשובה!

ג. הסבר הרלב"ג לשאלה הרביעית

הסבר דומה להסבר הספורנו לשאלה הרביעית - מדוע ציוה ד' את משה שיעשה שרף, ושבני ישראל יראו אותו, האם לא היה עדיף שד' יצוה את משה שבני ישראל יתפללו - אך שונה במקצת, כתב הרלב"ג: "אחשוב שכבר רצה ד' יתברך שישאר רושם מזה הענין לישראל, להיות להם לזיכרון לשמרם שלא יספרו לשון הרע. הלא תראה כי נחש הנחשת נשאר עד ימי חזקיהו, והוא כתת אותו, כמו שנזכר בספר מלכים (ב יח, ד). ועל צד הפלא רצה ד' יתברך שכאשר יביט אל נחש הנחשת כל מי שהוא נשוך, ימלט מהמות. וכדי שיוכלו להביט בו כולם הושם על נס. והנה היה בקיום מציאות נחש הנחשת תועלת לייסר את ישראל מלשון הרע, וליישב בלבם ענין המופתים, אשר ההאמנה בהם היא הגדולה שבפניות התורה". לפי הרלב"ג ציוה ד' את משה לעשות את נחש הנחשת לא רק בשביל הדור הזה, אלא גם בשביל הדורות הבאים: להזהיר אותם מלדבר לשון הרע, ולהזכיר להם את נס הרפואה מהנחשים.⁸

ב. הסבר "אור החיים" הקדוש לשאלה השלישית והרביעית

הסבר דומה להסבר הספורנו לשאלה הרביעית - מדוע ציוה ד' את משה שיעשה שרף, ושבני ישראל יראו אותו, האם לא היה עדיף שד' יצוה את משה שבני ישראל יתפללו - כתב "אור החיים" הקדוש (בפסוק ח'), ועל פי דרכו ענה גם על השאלה השלישית - האם ד' קיבל את תפילתו של משה והסיר את הנחשים, או לא: "עוד יש לדעת טעם ענין זה שציוה ד' לעשות נחש ולהסתכל בו, מה יועיל הסתכלות בנחש לרפאות הנשיכה? ורז"ל אמרו (ראש השנה כט ע"א): 'כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים - היו

⁸ על שימור הנסים על ידי חפצים שבהם נעשה הנס עיין במאמר "האם גדעון עשה אפוד לעבודה זרה?!" בספרי "הדר הנביאים" (שופטים פ"ח), בעיקר בפ"א סעיף 1 ובפרק ב'.

מתרפאים, ואם לאו - היו נמוקים'. עד כאן. ואם היתה הכוונה בזה להסתכל כלפי מעלה לבד, יותר היה ראוי להסתכל בשמים! ואז תהיה הכוונה ניכרת לעושיה, ביותר מהסתכלות בנחש!...

וטעם כל המעשה נראה בהעיר עוד: למה לא הועילה תפילתו של משה להסיר הנחשים השרפים, ולא יהיה נושך להצטרך לרפואתו?

אלא ודאי זה יגיד כי בעל המשפט בחן **שלא עשו תשובה המספקת להם**. והגם שאמרו: 'חטאנו, כי דברנו בדי' ובד', העיקר חסר, והוא העזיבה. ולא מצאנו שאמרו: 'לא נשוב עוד לדבר הרע הזה', ולזה לא הוסר הנגע. לזה נתחכם הבורא ונתיעץ לתקנם על זה הדרך, כי מי שתקן עצמו כראוי הנה הוא ניצול ולא ישכנו נחש, ומי שלא נתקן כמצטרך ישכנו נחש לעוררו בתשובה, וציוה עליו להביט אל נחש הנחשת, **ובזה יתקן עצמו ושב ורפא לו**".

לפי "אור החיים" הקדוש בני ישראל לא חזרו בתשובה שלמה, כיון שהם רק אמרו "חטאנו", אבל הם לא קיבלו על עצמם שלא לחטוא עוד. לכן די' לא קיבל את תפילת משה ולא הסיר את הנחשים, אלא אמר למשה לעשות נחש מנחשת ושבני ישראל יביטו בו, ועל ידי זה יזכרו את חטאם, ויחזרו בתשובה שלמה.

ג. הסבר ה"חפץ חיים"

הסבר אחר, שממשיך את רש"י בחלקו ושונה ממנו בחלקו, כתב ה"חפץ חיים" בספר "שמירת הלשון" (ח"ב פרשת חקת⁹). תחילה שאל ה"חפץ חיים" חמש שאלות, שרובן עדיין לא הובאו במאמר.

1. שאלות ה"חפץ חיים"

כך כתב ה"חפץ חיים": "יש כאן שאלות רבות:

א. בתחילה כתיב: '**באלקים** ובמשה' (ה), ואחר כך כתיב: 'כי דברנו **בד**' (ז), הזכיר שם הויה.

ב. מהו שכתב: 'וינשכו את העם' (ו)? לשון זה מורה בכל מקום על הגרועים, ואחר כך כתיב: 'וימת עם רב **מישראל**' (שם) [משמע: מהחשובים]!

ג. מהו שכתב: 'ויסר מעלינו את הנחש' (ו)? היה לו לכתוב: 'את הנחשים'! וכי נחש אחד היה?¹⁰!

⁹ בחלק מהדפוסים כתוב שם: "פרק כא".

¹⁰ על פי הפשט אפשר לומר ששאלה זו אינה קשה, וכמו שכתב החזקוני: "את הנחש - פעמים קורא לרבים בלשון יחיד, כמו: 'ותעל הצפרדע' (שמות ח, ב)".

ד. למה לא הועילה תפילתו של משה להסירו מעליהם לגמרי?¹¹
 ה. מהו שכתב מתחילה: 'כל הנשוד' (ח)? משמע אפילו אדם שאינו חשוב כל כך, ואחר כך כתיב: 'והיה אם נשך הנחש את איש' (ט) [משמע: איש חשוב]!
 וגם מתחילה כתב לשון 'ראיה', משמע ראיה בעלמא, ואחר כך כתיב 'הבטה', משמע בכוונה"¹².

2. תשובות ה"חפץ חיים"

ה"חפץ חיים" ענה על כל שאלותיו במהלך אחד. "ונאמר על ראשון ראשון: מהו זה שכתב מתחילה: 'וידבר העם באלקים' (ה)? כי תפשו מעשה נחש, שדבר גם כן על הקדוש ברוך הוא, ואמר שלפיכך לא הרשה אלקים לאכול מעץ הדעת: 'כי ידע אלקים כי ביום אכלכם ממנו, ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים' (בראשית ג, ה), לפיכך מנע הטוב מכם. ואף כאן, מה שנתן להם המן הוא לחם הקלוקל, והוא עתיד להפרע מכם על ידו, וכפירוש רש"י, שיתפח במעיים כאשר לא יהיו זכאים כל כך, כי הוא רוצה להתנהג עמהם במדת הדין. ובאמת לא כן הוא, כי למען רחמיו וחסדיו נתן להם לחם מן השמים, שאין בו שום פסולת, מה שלא נתן להם אפילו לאבות הקדושים. וכמו שכתוב: 'ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך, למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ד' יחיה האדם' (דברים ח, ג). וגם רצה למעט להם טירחה, שהלא ידוע, שענן ד' היה שוכן עמהם, וכתוב בתורה: 'ויד תהיה לך מחוץ למחנה [ופירש רש"י: חוץ לענן], ויצאת שמה חוץ' (דברים כג, ג). ולפיכך נתן להם לאכול מן, שאין בו שום פסולת, והיה נבלע באיברים, ויהיו תמיד נקיים וטהורים. ועל כן אמרו אחר כך: 'חטאנו כי דברנו בד' (ז), שהוא מורה על רחמים, שנתן לנו את המן ברחמיו.

ועיין עוד במדרש תנחומא כאן (סימן יט): "רבי אומר: נחש יחידי היה". וכעין זה אמרו גם במדרש רבה כאן (יט, כג) ועיין במהרז"ו שם שהסביר על פי מה שאמרו חז"ל במדרש שמות רבה (י, ד) והובא ברש"י שם (ח, ב): "ותעל הצפרדע - צפרדע אחת היתה, והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים. זהו מדרשו. ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן להלן (פסוק י"ד): 'ותהי הכנס', הרחשה. דויליר"א בלעז [רחישת כנים] ואף 'ותעל הצפרדע' גרינויליר"א בלעז [רחישת צפרדעים]". ועיין גם ב"אזנים לתורה" כאן.

גם רבנו בחיי כאן שאל שאלה זאת וענה עליה, כפי שיובא בסמוך.
¹¹ זו השאלה השלישית בתחילת המאמר, שרש"י לא התייחס אליה, ו"אור החיים" הקדוש ענה עליה, כפי שהתבאר בפרק הקודם.

¹² אפשר היה להחשיב שאלה זו כשאלה בפני עצמה, אבל ה"חפץ חיים" שאל שאלה זו כחלק מהשאלה הקודמת.

וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים' (ו) - והוא משום שבדבורם אתער הנחש הקדמוני וקטרג עליהם, וכדאיתא בזהר הקדוש פרשת פקודי... ועל כן שלח ד' בהם את הנחשים השרפים [וכתיב שם הויה, כדי לכפר עליהם במיתתם על שדברו על ד', ויהיה להם חלק לעולם הבא].

והגם שאף בלא זה היו מצויים גם כן במדבר נחשים שרפים, וכדכתיב: 'המוליכך במדבר הגדל והנורא, נחש, שרף ועקרב' (דברים ת, טו), עם כל זה היתה השגחת ד' שלא היו נוגעין בהן.

ולא כן עתה, שלבד שלא היו משומרים מהם, אלא שגירה בס. וענין הגרוי היה רק על העם, שהם היו עיקר המדברים, ועל מי שהיה בחינת ישראל לא היה גרוי. אכן, מכל מקום, על ידי המקטרג הגדול שקטרג מלמעלה, נסתלקה השמירה מכולם, וממילא מת עם רב מישראל גם כן, ובזה סרה הקושיא השניה.

ועתה נבוא לבאר מה שכתב: 'ויסר מעלינו את הנחש' (ז). והיינו שהתבוננו שבדבורם עוררו עליהם את המקטרג הגדול, החויה רבה [הנחש הגדול], שהוא מקטרג והולך. ולכן בקשו: 'התפלל אל ד' ויסר מעלינו את הנחש', וממילא תסור המכה לגמרי, ותשוב השמירה כשהיתה, ושמע משה לדבריהם והתפלל עליהם¹³.

ויאמר ד' אל משה: עשה לך שרף' (ח) - היינו שמה שאתה מבקש להסיר לגמרי, שיהיו משומרים כבתחילה ולא יגעו הנחשים בהם, זה אי אפשר. שכיון שנתנו כח בדבורם לקטרג, אי אפשר לסתום פיו לגמרי, ושיהיו משומרים כבתחילה. אלא לזה תועיל תפילתך, מכאן ואילך לא אגרה בהם הנחשים. ואף שמכל מקום הם מסוכנים, 'עשה לך שרף ושים אותו על נס' בגובה, הינו שיתבוננו תמיד, שבדבורם עוררו את השרף העליון, והוא קטרג עליהם לפני כסא הכבוד [וכמו דאיתא בתנא דבי אליהו, שהלשון הרע שהאדם מספר הוא עולה עד כנגד כסא הכבוד, שנאמר: 'שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ' (תהלים עג, ט)], ועל ידי זה, יהיו נכנעים לד', וירחם עליהם. ובזה סרה הקושיא הרביעית.

¹³ עיין ברבנו בחיי שגם כן שאל שאלה זו, וענה עליה בדומה לדברי ה"חפץ חיים": "ויסר מעלינו את הנחש - היה לו לומר 'הנחשים'! אבל הזכירו בלשון יחיד, כי ירמוז לנחש שלמעלה, הוא הכח הממית, הוא שר המדבר, ששם דירת הנחשים השרפים. וזהו לשון 'מעלינו' [כלומר: המלאך העומד למעלה, מעלינו - הרב חז"ש בשם נפתלי], ולא אמר: 'ויסיר ממנו', כלשון: 'סר צלם מעליהם' (במדבר יד, ט)."

במבט ראשון נראה שדברי ה"חפץ חיים" זהים לדברי רבנו בחיי, שכן שניהם אמרו ש"הנחש" רומז לנחש שלמעלה. אבל באמת דבריהם שונים זה מזה, שכן לפי רבנו בחיי הנחש שלמעלה "הוא הכח הממית, הוא שר המדבר", ואילו לפי דברי ה"חפץ חיים" הנחש שלמעלה הוא "המקטרג הגדול, החויה רבה [הנחש הגדול]".

אמנם אפשר שהם אחד על פי מה שאמרו במסכת בבא בתרא (טז ע"א): "הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות". עוד אמרו שם: "יורד ומתעה, ועולה ומרגיז, נוטל רשות ונוטל נשמה".

ועתה נבוא לבאר סוף הפסוק: 'והיה כל הנשוך - וראה אותו וחי', והוא, כי הנה ידוע, שיש חילוק בין אנשים: שאדם שאינו חשוב כל כך - מעשיו ודבוריו אינם פוגמים, רק לפי ערך נשמתו. מה שאין כן אדם חשוב במעלה - נוגע הפגם למעלה, בעולמות העליונים. וזהו שכתוב: 'והיה כל הנשוך' - היינו אדם שאינו חשוב, והוא רק במדרגת עם - 'וראה אותו וחי'. היינו לדידיה סגי [די לן] בראיה בלבד, ובהתבוננות ממצעת. אבל 'אם נשך הנחש את איש' - היינו אדם חשוב שקלקל ונשך הנחש אותו - 'והביטי', היינו הבטה בכוונה ובהתבוננות יתרה על השרף העומד לנס, ושאיין הנחש נושך בחנם, ומסתמא קלקל מתחילה, ומבקש מחילה מדי על חטאתו, ומקבל על להבא שלא לעשות כן - 'וחי'.

3. סיכום דברי ה"חפץ חיים"

א. על שאלתו הראשונה - מדוע בהתחלה כתוב: **"באלקים ובמשה"**, ואחר כך כתוב: **"כי דברנו בד"** - ענה ה"חפץ חיים" שבני ישראל התלוננו שדי' נתן להם את המן במידת הדין, ואחר כך הבינו שדי' נתן להם את המן במידת הרחמים.

ב. על שאלתו השניה - מדוע בהתחלה כתוב: **"וינשכו את העם"**, ואחר כך כתוב: **"וימת עם רב מישראל"** - ענה ה"חפץ חיים" שהחוטאים היו בעיקר אנשים פשוטים, שנקראים "העם", אבל מתוך כך הסתלקה השמירה מעם ישראל כולו, ונענשו גם אנשים חשובים שנקראים "ישראל".

ג. על שאלתו השלישית - מדוע כתוב: **"ויסר מעלינו את הנחש"** בלשון יחיד - ענה ה"חפץ חיים" שהכוונה לנחש המקטרג בשמים.

ד. על שאלתו הרביעית - מדוע לא הועילה תפילתו של משה להסירו מעליהם לגמרי - ענה ה"חפץ חיים" שכיון שבני ישראל דברו לשון הרע הם עוררו את הנחש המקטרג בשמים, וקשה היה להסירו.

ה. על שאלתו החמישית - מדוע כתוב בהתחלה: **"כל הנשוך"**, ואחר כך כתוב: **"והיה אם נשך הנחש את איש"**, ומדוע כתוב בהתחלה לשון "ראיה", ואחר כך לשון "הבטה" - ענה ה"חפץ חיים" שלאנשים הפשוטים, שחטאם אינו פוגם כל כך בעולמות העליונים, הספיקה ראיה, אבל לאנשים החשובים, שחטאם פוגם בעולמות העליונים, לא הספיקה ראיה, והיה צורך בהבטה.

4. השוואת דברי ה"חפץ חיים" לדברי רש"י

כאשר משוים את דברי ה"חפץ חיים" לדברי רש"י עולה הסיכום הבא:
 על השאלה הראשונה ששאלנו - מה בדיוק היתה הטענה של העם - ענה ה"חפץ חיים" בדומה לרש"י, שהעם חטא בלשון הרע על המן שהוא עתיד לתפוח במעיהם.

על השאלה השניה ששאלנו - מדוע העניש ד' את העם דווקא בעונש זה - ענה ה"חפץ חיים" שלא כרש"י, אלא מפני שדברו לשון הרע עוררו את הנחש המקטרג, ולכן נענשו דווקא בנחשים.

על השאלה השלישית ששאלנו - האם ד' קיבל את תפילתו של משה והסיר את הנחשים, או לא - רש"י לא ענה, וה"חפץ חיים" ענה שד' לא קיבל את תפילתו של משה, כיון שחטא לשון הרע עורר את המקטרג הגדול בשמים, ואי אפשר היה להסירו, והנחשים המשיכו להכיש את בני ישראל.

על השאלה הרביעית ששאלנו - מדוע ציוה ד' את משה שיעשה שרף, ושבני ישראל יראו אותו - ענה ה"חפץ חיים" בדומה לספורנו ול"אור החיים" הקדוש שהמשיכו את הסבר רש"י, שבני ישראל לא חזרו בתשובה שלמה, ולכן היה צורך שיראו את נחש הנחשת ויחזרו בתשובה שלמה.

לשאלה החמישית ששאלנו - האם משה שינה מציווי ד' - ה"חפץ חיים" לא התיחס.

על השאלה השישית ששאלנו - מדוע האריכה התורה בפסוק ט' - ענה ה"חפץ חיים" שלא כרש"י. רש"י כתב שהחילוק הוא בין מי שנשדך על ידי נחש לבין מי שנשדך על ידי שאר בעלי חיים, ואילו ה"חפץ חיים" כתב שהחילוק הוא בין אנשים חשובים שנשכו, לבין אנשים פשוטים שנשכו.

ד. הסבר ספר "מעשי ד'"

הסבר אחר לגמרי מרש"י כתב בספר "מעשי ד'"¹⁴ (מעשי תורה פרק כ"ט פרשת חקת). תחילה שאל ה"מעשי ד'" חמש שאלות, שחלקן עדיין לא הובא במאמר.

1. שאלות ה"מעשי ד'"

כך כתב ה"מעשי ד'": "לבוא אל תוכן הבנת כל הכתובים שנאמרו בענין זה של הנחש, נקדים הספיקות שיאות להתעורר עליהם.

ספק ראשון, אומרו: 'וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים', ואחר כך נאמר: 'התפלל אל ד' ויסר מעלינו את הנחש', ולא הזכירו ישראל השרף, ואחר כך חזר לומר ד' יתברך: 'עשה לך שרף', ולא הזכיר נחש,

¹⁴ לרבי אליעזר ב"ר אליהו אשכנזי. נולד בשנת רע"ג, למד אצל רבי יוסף טאיטצק, נפטר בשנת שמ"ג בקראקא. ספר 'מעשי ד'" עוסק בפרשנות על סיפורי התורה. עוד כתב רבי אליעזר אשכנזי ספר 'יוסף לקח' - פירוש רחב על מגילת אסתר, וכן ספרים רבים אחרים שלא נדפסו.

ואחר כך נאמר: 'ויעש משה נחש', 'והיה אם נשך הנחש', 'והביט אל נחש הנחשת', ולא הזכיר שרף. ולא יעלה על הדעת שאחד מכל דברי תורתנו התמימה, שהקב"ה אמר ומשה כתב (עיי'ן בבא בתרא טו ע"א), שיהיה כפי ההזדמן, רק בדקדוק רב ובכוונה מיוחדת. ולא ימלט אם שהנחש והשרף הכל אחד, ופירושו הנחש שהוא שורף, או שהוא שני מינים, תגדל המבוכה יתר שאת, שהאיך אפשר שיבוא החילוף מדברי הקדוש ברוך הוא אל מעשה משה. והגם שנאמר ששניהם מין אחד, עוד יפלא ענין הנזכר בשינוי לשון, ולא יתכן להיות כן אם לא מטעם נכון.

ספק שני, שישראל למה לא שאלו ממשה רפואות הנשוכים, רק שיסיר מאז והלאה הנחש מעליהם.

ספק שלישי, אומרו: 'ויתפלל משה בעד העם', ולא אמר: 'על דבר הנחש אשר שלח', כמו שנאמר: 'על דבר הצפרדעים' (שמות ח, ח).

ספק רביעי, אומרו: 'עשה לך שרף', ובאומרו 'לך לך' (בראשית יב, א), דרשו (ברש"י שם): 'להנאתך'. 'שלח לך' (במדבר יג, ב), דרשו (סוטה לד ע"ב): 'לדעתך'. ומה יש לדרוש בזה שנאמר 'עשה לך'.

ספק חמישי, מה שנאמר: 'עשה לך שרף, ושים אותו על נס, והיה כל הנשוך וראה אותו וחי', ואחר כך אמר: 'ויעש משה נחש נחשת, וישימהו על הנס, והיה אם נשך הנחש את איש, והביט אל נחש הנחשת וחי', והנה כל זה האריכות למה? והיה מספיק שיאמר: 'ויעש כן משה, כאשר צוה ד'!'

2. תשובות ה"מעשי ד"

ה"מעשי ד" ענה על כל שאלותיו במהלך אחד:

"אמנם יתכן לומר בענין זה, שאין ספק שהנחש מין אחד, והשרף מין אחר, ושלח ד' שני מינים הללו ליפרע מהם: אחד נגד מה שדיברו נגדו, ואחד מה שדיברו נגד משה, כמו שנאמר: 'וידבר העם באלקים ובמשה'.

והנה נגד מה שדיברו נגדו יתברך שלח הנחש, שכן הוא נפרע בנחש ממי שידבר בסתר נגדו יתברך, כמו שנאמר בעמוס (ט, ג): 'ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים, משם אצוה את הנחש ונשכם'. ושלח עליהם השרף על מה שדברו נגד משה, כמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ב מ"י): 'לחישתן לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש'. ועל כן נאמר ששלח ד' על המדברים ההם נחשים ושרפים. וישראל, כאשר הרגישו שאלו השני מינים באו עליהם על שדיברו באלקים ובמשה, התוודו לפני משה את עוונם. ותיכף שהתוודו ידעו שמשה, בגודל ענותנותו, תיכף ומיד מחל להם מה שדיברו נגדו. ולא ביקשו ממנו רק שיתפלל לד' שימחול חלקו. ועל כן לא אמרו רק שיסיר מעליהם הנחש, שבא על שדיברו באלקים, ולא בקשו על ענין השרף, שכבר ידעו שמשה מחל, הרי מעצמו יסור השרף.

והנה כאשר התפלל משה נאמר: 'ויתפלל משה בעד העם', רצה לומר שמשה היה שלוחם, והתפלל לדי שימחול חלקו. ולא נאמר: 'על דבר הנחש אשר שלח', כי היתה תפילתו גם על החולים הנשוכים שיתרפאו. ואמנם ישראל, כאשר התוודו על עוונם לפני משה, לא ביקשו רפואות הנשוכים המוטלים על ערש דוי, שלא היו יודעים באיזה אופן יבואו גם הם להתוודות כדי שיתרפאו, ובדאי לא יתרפאו בלתי וידוי. והנה היתה עצת ד' יתברך שיעשה משה הנחש, וכאשר הנשוכים יביטו אליו באותה כוונה לחיות - אין לך וידוי גדול מזה, שהרי הם מתוודים על עוונם שעשו מעשה נחש, ועל ידי הוידוי יתרפאו.

והנה ד' יתברך אמר למשה: 'עשה לך שרף', ולא אמר: 'נחש', כאילו יאמר: אני כבר מחלתי, אבל עשה לך שרף, שיתוודו על העוון שדיברו נגדך, שלחישתך לחישת שרף. וזה אומרו: 'עשה לך'.

אמנם משה לא עשה כן, אבל עשה נחש, כאילו יאמר: אני מחלתי, אבל יתוודו על העוון שדיברו נגדך, ולכך לא נאמר: 'ויעש כן'. באופן שהקב"ה היה אומר: 'מחלתי, ועשה בשבילך שרף', ומשה כאומר: 'אני מחלתי', ולא עשה אלא נחש. אשרי העם שככה לו - שליח נאמן, ואשרי העם שד' אלקיו - מלך רחמן"¹⁵.

3. סיכום דברי ה"מעשי ד"

א. ה"מעשי ד" חלק על מה שכתב רש"י שהיה רק סוג אחד של מזיקים, שנקרא "הנחשים השרפים" ופירושו הנחשים ששורפים, וכתב שהיו שני סוגי

¹⁵ א. דברי ה"מעשי ד" הובאו בספר "הואיל משה באר התורה" [לרב משה מַת, תלמיד המהרש"ל, מחבר הספר "מטה משה" על סדר ברכות (שני"ו)], ובלא השאלות בספר "צדה לדרך" על רש"י [לרבי יששכר בער איילנבורג, (שפ"ג-שפ"ד) בעל ה"באר שבע" על השי"ס, תלמיד ר' מרדכי יפה, בעל "הלבושים" ור' יהושע ולק בעל "ספר מאירת עיניים" (הסמ"ע)].

ב. מפרשים נוספים כתבו בתוך דבריהם בקיצור את היסוד של ה"מעשי ד" שהנחשים והשרפים היו שני מיני עונשים כנגד שני מיני החטאים, הדיבור כנגד ד' והדיבור כנגד משה: רבנו בחיי, פירוש הטור הארוך, "צרור המור", "תולדות יצחק", "כלי יקר" ו"אור החיים" הקדוש. אולם אף אחד מהם לא האריך להסביר את כל המהלך כמו ה"מעשי ד".

ג. בספר "צרור המור" הוסיף: "ובפרשת 'בא אל פרעה', בענין המזוזות והמשקוף, פירשתי איך חס הקדוש ברוך הוא על כבוד הצדיקים יותר מעל כבודו, ולכן הזכיר ד' המזוזות בראשונה, כנגד משה ואהרן, ומשקוף באחרונה כנגד ד' (יב, ז). ומשה לא רצה, אבל אמר משקוף בראשונה כנגד ד', ואחר כך המזוזות כנגדם (שם, כב-כג). וכן בכאן הם דברו באלקים ובמשה, ולכן שלח בהם נחשים כנגד ד', ושרפים כנגד משה, שהוא כנגד מלאך ושרף. ולכן כשחזרו בתשובה אמר ד': 'עשה לך שרף'. כלומר: 'בשביל כבודך עשה שרף, כי כבודי במקומו מונח. ואני חס על כבודך יותר מעל כבודי'. ומשה לא רצה, וחס על כבוד ד', ולא על כבודו. וזהו: 'ויעש משה נחש נחשת' בשביל כבוד ד". ועיין גם ב"כלי יקר" בפרשת בא (יב, ז).

מזיקים : הנחשים והשרפים. והם היו כנגד שני חטאים : הדיבור כנגד ד' והדיבור כנגד משה.

ב. ה"מעשי ד'" גם חלק על מה שכתב רש"י שנחש הנחשת שעשה משה היה זהה לשרף שציוה אותו ד' לעשות, וכתב שד' ציוה את משה לעשות שרף, לכפר על חטא הדיבור כנגד משה. ואילו משה עשה נחש נחשת כדי לכפר על חטא הדיבור כנגד ד'.

ג. ה"מעשי ד'" גם חלק על מה שכתבו "אור החיים" הקדוש וה"חפץ חיים" שהנחשים לא סרו, וכתב שהנחשים כן סרו¹⁶. אלא שמשה רבנו ביקש מד' עוד יותר מכך : לא רק שהנחשים יסורו, אלא גם שהחולים יתרפאו! ואכן ד' קיבל את תפילת משה גם בענין זה, אלא שאמר שהחולים צריכים להביט בנחש הנחשת.

יש לציין שלנקודה זו רש"י לא התיחס כלל, ולכן הוא יוכל להסכים לדבריו! לפי זה יש בפרשה חידוש גדול : ד' הוסיף תיקון גם על מה שבני ישראל לא ביקשו : הם ביקשו רק שד' יסיר את הנחשים, אבל הם לא חשבו שאפשר שהחולים שהוכשו על ידי הנחשים יתרפאו, אבל משה התפלל גם עליהם, וד' נענה לתפילתו של משה, וגם הסיר את הנחש וגם ריפא את החולים!

סיכום : מה למדנו מפרשה זו?

לימודים רבים למדנו מפרשה זו :

- א.** מרש"י למדנו כמה חמורה הוצאת דבה, וכמה חמורה כפיות טובה, שכאשר בני ישראל דברו כנגד המן הם חטאו בשני דברים אלו, ונענשו בעונש כבד של מיתה.
- ב.** עוד למדנו על מעלתו של משה, שהתפלל בעד בני ישראל, ורש"י הוסיף שמכאן למדנו שמי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול.
- ג.** עוד למדנו שבזמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים - היו מתרפאים.
- ד.** עוד הוסיף הרמב"ן שאף על פי שמצד הטבע ההסתכלות בנחש היתה אמורה לגרום לחולי ולמות, מכל מקום ד' ריפא את בני ישראל על ידי הסתכלות בנחש.
- ה.** מהספורנו ומ"אור החיים" הקדוש למדנו שהתשובה צריכה להיות שלמה, ולא מספיק לומר : "חטאנו", אלא צריך לקבל על עצמנו לא לחטוא עוד להבא.
- ו.** מהרלב"ג למדנו שד' רוצה להציל אותנו מלדבר לשון הרע, ושנזכור את הנסים שהוא עושה לנו, ולכן ציוה את משה לעשות את נחש הנחשת ולשים אותו על נס.

¹⁶ וכן כתב האברבנאל : "ואין ספק שהוסרו הנחשים בתפילתו, רק נשאר בעם חולים רבים מהנשוכים, וכדי לרפאותם ציוה ד' : 'עשה לך שרף, ושים אותו על נס, והיה כל הנשוך וראה אותו וחי'".

- ז. מה"חפץ החיים" למדנו שצריך תמיד להסתכל בעין טובה על מה שד' נותן לנו, ולראות את הטוב שבדברים, ולא לפרש אותם לרע.
- ח. עוד למדנו מה"חפץ החיים" כמה חמורה הוצאת דבה, שכאשר בני ישראל דברו כנגד המן הם עוררו את המקטרג הגדול בשמים, ומתוך כך הסתלקה השמירה מבני ישראל, ואף אנשים שלא חטאו נענשו, וכמו כן לא ניתן בקלות להפסיק את קטרוגו.
- ט. עוד למדנו מה"חפץ החיים" שחטאו של אדם גדול משפיע יותר מחטאו של אדם פשוט, ולכן על אדם גדול להיזהר יותר מלחטוא.
- י. מה"מעשי ד'" למדנו שמשה מחל על מה שחטאו כנגדו, אבל הוא לא מחל על מה שחטאו כנגד ד'. אבל אף על פי כן הוא התפלל בעד העם.
- יא. עוד למדנו מה"מעשי ד'" שד' מחל על מה שחטאו כנגדו, אבל הוא לא מחל על מה שחטאו כנגד משה.
- יב. עוד למדנו מה"מעשי ד'" שמשה התפלל בעד העם גם על מה שהם עצמם לא ביקשו: הם ביקשו רק שד' יסיר את הנחשים, ומשה התפלל גם שד' ירפא את החולים! וד' קיבל את תפילתו, ונתן עצה כיצד הם ירפאו: על ידי שיסתכלו על הנחש ויחזרו בתשובה.

סיום

כתב ה"חפץ חיים" בספרו "שמירת הלשון" (ח"ב פרשת חקת): "וייסעו מהר קהר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום, ותקצר נפש העם בדרך. וידבר העם באלקים ובמשה: למה העליִתנו ממצרים למות במדבר, כי אין לחם ואין מים, ונפשנו קצה בלחם הקלקל. וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים, ויִנְשְׁכוּ את העם, וימת עם רב מישראל - הנה ידוע, שזה היה בעת האחרונה, שנשלמה כבר מיתת מתי מדבר, והיו קרובים להיכנס לארץ ישראל. אך על ידי הסיבוב לארץ אדום, שלא נתנם לעבור בארצו, אמרו שחס ושלום ימשך עוד הרבה שנים, וזהו שגרם להם לדבר שלא כהוגן, ונענשו מאד על ידי זה. וכל זה רמז לסוף הגלות, שימצאו אנשים שידברו שלא כהוגן גם כן כזה, ועבור זה יענשו מאד. ועל כן האיש הנלבב יזהר מאד בזה שלא לדבר תועה על ד', חס ושלום".

יהי רצון שנישמר תמיד מלדבר לשון הרע, ובמיוחד על הקב"ה.